

Firmy řízené zaměstnanci jako v ČSSR v době Pražského jara. Peníze všem. V EU vládne kapitál. Filozof Hauser o světě po koronakrizi

ROZHOVOR

V zájmu samotné ekonomiky a přežití Evropské unie, ale i pro zachování občanských práv a svobod, je podle filozofa a vysokoškolského pedagoga Michaela Hausera zapotřebí udělat radikální kroky směrem k určitým komunistickým prvkům v ekonomice. Komunistickými prvky myslí to, že většina společnosti získá autonomnější postavení v ekonomice, které ji zbaví bezprostřední závislosti na prodeji vlastní pracovní síly. Může se tak dít nejen formou garantovaného základního příjmu, ale také tím, že tu bude vlastnická a správní participace zaměstnanců v korporacích, kde vzorem mohou být zaměstnanecké rady z let 1968-69 v Československu.

Italský filozof Giorgio Agamben krátce po vyhlášení výjimečného stavu v zemi prohlásil, že v časech, kdy se vyčerpá terorismus, posloužila epidemie jako ideální záminka k posílení kontroly nad obyvatelstvem. Pozastavil se nad tím, že Itálie zavedla přísná opatření, i když podle Národní rady pro výzkum „infekce má v 80–90 procentech mírné nebo střední příznaky, v 10-15 procentech se může rozvinout pneumonie a jen čtyři procenta pacientů vyžadují intenzivní terapii“. Je namísto podezírat politiky a vlády prakticky všech zemí světa, že jim víc než o zdraví obyvatel šlo o kontrolu nad nimi? Nebo šlo jen o poplašenou reakci, kdy nikdo netušil, co může pandemie způsobit?

Na těchto reakcích se ukazuje mnohé. Agamben se zabývá „výjimečným stavem“, v němž některé zákony platí a jiné neplatí podle toho, jak rozhodne vláda. Není jasné, co platí a co neplatí a člověk nemá jistotu, zda je chráněn zákony, nebo ne. Vznikají pak skupiny lidí, které nejsou zákony chráněny vůbec, například Židé v nacistické éře nebo jsou chráněny zcela neurčitě jako vězni na Guantánamu. Ti mají pouhý „holý život“, protože nemají práva a stát si s nimi může dělat, co chce. Agamben tvrdil, že opatření proti koronaviru zavádějí tento výjimečný stav ve většině zemí. Zděsilo ho, jak lidé snadno přijmou výjimečný stav a riskují, že přijdou o svá práva. Když viděl, že na covid-19 umírají v Itálii a jinde po světě tisíce a desetitisíce lidí, poněkud svůj postoj zmírnil. Agamben patří k filozofům vycházejícím z Foucaulta, kteří za hlavní nebezpečí považují neosobní moc systému a provádějí odhalení, jak a kde tato moc působí v naší mysli i těle. Agamben a další foucaultovští filozofové vyjadřují postoje, které jsou vlastní anarcholiberalní levici. Konzervativní pravice jí dává nálepkou neomarxismus. Je to demagogické označení, protože tito filozofové nevycházejí z Marxe, nýbrž z postmoderních filozofů, jako je Foucault.

Co je tedy typické pro ty, pro něž se ve veřejném prostoru vžilo označení neomarxisté?

Anarcholiberalní levice spojuje anarchistickou radikální kritiku vůči každé formě autoritářství a liberální témata, jako je genderová rovnost, práva LGTB, diskriminace. Nerovnost mezi muži a ženami nebo útlak menšin považují za reálný problém, s nímž je třeba něco dělat. Foucaultovský či anarcholiberalní přístup jsem však vždy podezíral z určité paranoie. Jdu k volbám nebo si jdu koupit košili. Nepůsobí ve mně neosobní moc, aniž to vím? V jakém úkonu tato moc nepůsobí? Podle švédské Levicové strany působí tato moc, v tomto případě patriarchální moc, s odpuštěním i ve způsobu močení. Tato strana navrhla zákon zakazující mužům močit ve stoje, protože tento úkon symbolicky vyjadřuje nadřazenost mužů nad ženami. Člověka pak pronásleduje představa, že není nikdy zcela svobodný od všudypřítomné moci. Kvůli této paranoidní představě cítili anarcholiberalové nutkání odmítnout opatření proti koronaviru jako projev autoritářství, i když tato opatření měla chránit holý život. Takže je lépe, aby lidé umírali po tisících, než aby tu byla opatření, která v jejich očích představují projev autoritářství?

Tady se ukazuje, že anarcholiberalní levice vyjadřuje postoje, které jsou v praktické politice v zásadě totožné s postoji některých pravicových liberálů a populistických konzervativců. Jak říkal Bolsonaro nebo v první fázi Trump, Salvini, Johnson, covid-19 je něco jako chřipka a my nesmíme připustit omezení naší svobody. I když anarcholiberalní levice a pravicoví liberálové či populističtí konzervativci vycházejí z opačných pozic, pozoruhodné je, že se shodnou v postoji ke covidu-19. Společné jim je to, že hrozbu pandemie aspoň na začátku chápali jako určitý kulturní konstrukt nebo mýtus. Vyrojilo se také několik konspiračních teorií o tom, že covid-19 ve skutečnosti neexistuje a je to pouze nástroj, který kdosi vymyslel, aby nás ovládl. Tyto reakce vypovídají především o tom, že pro tyto skupiny je problémem uznat, že existují reálné hrozby a nejsou to konspirace nebo kulturní konstrukty. Je to výraz obecnějšího trendu naší post-civilizace, která ztrácí pud sebezáchovy. Jak se ukázalo na zavedení opatření proti covid-19, pud sebezáchovy neztratila úplně. Zavedení těchto opatření dává naději do budoucnosti, že vlády dokážou aspoň nějak řešit zásadní civilizační a ekologické problémy.

Na některých místech v USA demonstrovali lidé pod hesly „Nechte nás pracovat“, v Německu zase požadovali návrat k normálnímu životu bez jakýchkoli omezení a došlo i na střety s policií. Mohou ty dlouhé týdny restrikcí, kdy lidé žili úplně jinak, než byli zvyklí, vést k nějakému kvasu ve společnosti? Třeba střetu mocných a bezmocných? Nebo zastánců omezení a liberálnější části společnosti? Nebo těch, kteří mají co materiálně ztratit, a těmi, kteří se bojí především o své zdraví? Nebo ke generačnímu střetu?

Jistě, mnoho lidí žijících v izolaci začalo přemýšlet o věcech kolem nás. Kdyby někdo udělal sociologický průzkum, opravdu by mě zajímalo, jak se v této izolaci změnily názory lidí na to, co je v životě, politice a ekonomice důležité. Mohlo vzniknout určité podhoubí pro společenskou změnu, ale samo o sobě to nic neznamená. Je to podobné, jako když manažer přijede z duchovních meditací v indickém buddhistickém klášteře. Byl v izolaci a možná si

uvědomil některé věci o svém životě, ale po návratu jako manažer jedná stejně nebo dokonce s větší tvrdostí než před tím. Je dost možné, že úvahy a meditace z koronavirové izolace se postupně rozplynou a lidé se vrátí ke svému předchozímu způsobu života, jak ukázaly nájezdy na první otevřené obchodní řetězce. Část politiků a ekonomů si to tak představuje. Za nějakou dobu se vše vrátí do starých kolejí, jako by se nic nestalo.

To je podle vás nejpravděpodobnější vývoj po více než dvou měsících, kdy byli lidé zcela vytrženi ze svého obvyklého způsobu života?

Jsou tu ještě další dva scénáře. Západní země definitivně opustí neoliberalní kapitalismus, který způsobil, že životně potřebné komodity, jako byl zdravotnický materiál, najednou byly nedostatkové a nebylo kde je koupit. Podle tohoto scénáře ekonomická krize povede k tomu, že západní země převezmou některé prvky čínského kapitalismu, který se z čistě ekonomického a technologického hlediska už dlouho jeví jako efektivnější než neoliberalismus. Posílí se role státu v ekonomice i ve společnosti. Západní země začnou vytvářet dlouhodobé strategické plány a určovat celkové směřování společnosti. Přinese to s sebou větší kontrolu obyvatelstva a hledání nějaké jednotící ideologie, jako je konfucianismus v dnešní Číně. Někteří tento model nazývají autoritářský kapitalismus.

Třetí scénář nedávno představil Pablo Iglesias, hlavní tvář Podemos a vicepremiér španělské vlády. Navrhuje zavést radikální změny uvnitř Evropské unie, které spočívají v garantovaném příjmu pro všechny občany členských zemí EU. Dá se o tom diskutovat, ale tento návrh jde jiným směrem, než je čínská cesta. V zájmu samotné ekonomiky a přežití Evropské unie – a zdůrazňuji, že i pro zachování občanských práv a svobod – je zapotřebí udělat radikální kroky směrem k určitým komunistickým prvkům v ekonomice. Komunistickými prvky myslím to, že většina společnosti získá autonomnější postavení v ekonomice, které je zbaví bezprostřední závislosti na prodeji vlastní pracovní síly. Může se tak dít nejen formou garantovaného základního příjmu, ale také tím, že tu bude vlastnická a správní participace zaměstnanců v korporacích, kde vzorem mohou být zaměstnanecké rady z let 1968-69 v Československu. Námětů je mnoho.

Přísná bezpečnostní omezení způsobila a určitě ještě způsobí velký propad ekonomiky po celém světě, a tím i pokles životní úrovně, pro mnohé i existenční problémy. Neutěšené životní podmínky v minulosti stály u počátku nejrůznějších revolucí či sociálních bouří. Mohou ekonomické problémy širokých mas v důsledku pandemie koronaviru a s nimi spojená frustrace vyvolat nějaký společenský zvrat? A které země nebo části světa mohou být k možným změnám nejnáhylnější?

Vedle sebe budeme mít všechny tři scénáře: návrat k předkoronavirové ekonomice, autoritativní kapitalismus, kapitalismus s komunistickými prvky. Tyto tři směry se mezi sebou budou potýkat a rozdělovat společnost ve všech společenských třídách. Není to tak jednoduché, že chudí se spojí proti bohatým, protože lidé ve strádajících třídách se přikláníjí

k různým směrům. Dnes je to často autoritativní východisko. Je to poznatek Ericha Fromma a Frankfurtské školy, která těsně před nástupem Hitlera provedla sociologický výzkum, podle něhož 25 procent dělníků a zaměstnanců si přálo autoritativní vládu, 15 procent chtělo levicové řešení a ostatní kolísali. V Tolstého románu Vzkříšení čteme o knížeti-socialistovi Něchljudovovi, který se rozhodl rozdat svou půdu mužikům. Jak ho překvapilo, že mužici půdu nechtěli, protože v tom viděli podezřelou novotu, a dali přednost starým dobrým pořádkům.

Ovlivní koronavirová pandemie budoucnost Evropské unie spíše odstředivě, protože země jako třeba Itálie jsou nespokojeny s pasivitou unijních lídrů a nedostatečnou pomocí z Bruselu, nebo ji naopak nasměruje k evropskému superstátu, protože se podaří přesvědčit členské země, že pod jednotným vedením by se krizi podařilo zvládnout lépe, že centralizací a unifikací dospějeme k lepším zítřkům?

Pasivita Evropské unie v počátcích koronavirové pandemie byla způsobená strukturou EU a lpěním na neoliberálních dogmatech, podle nichž je na prvním místě finanční kapitál, který vyžaduje tuhou rozpočtovou disciplínu. Kvůli nadvládě finančního kapitálu v EU přicházela úsporná opatření, která přiškrtla také zdravotnický systém. Výsledkem bylo, že centrální orgány Evropské unie byly premianty v prosazování vyrovnaného rozpočtu, ale roušky se musely dovážet z Číny. Nedostatek zdravotního materiálu nutil členské země, aby se chovaly v duchu národních zájmů a zadržovaly životně důležitý materiál pro sebe. Ukázkový příklad toho, jak neoliberální politika vede k dezintegraci EU. Dnes vidíme počátky názorového rozkolu uvnitř EU, co se týká přístupu ke koronavirové krizi.

Například zemský předseda Severního Porýní-Vestfálska Armin Laschet požaduje co nejrychlejší otevření hranic mezi Německem a Francií, aby tyto země daly najevo, že EU pokračuje tam, kde byla před pandemií. Německý ministr vnitra Horst Seehofer naopak oceňuje hraniční kontroly jako úspěšný krok v boji s pandemií. To jsou zcela opačná stanoviska. V těchto dnech německý ústavní soud rozhodl, že Bundesbanka se nemusí řídit programem kvantitativního uvolňování, který vyhlásila Evropská centrální banka jako program k záchraně EU před krizí vyvolanou pandemií. Komentátoři to považují za ránu do srdce EU a píšou o tom, že Německo si chce „vládu nad sebou vzít zpět“ („take back control“). Bylo to hlavní heslo hnutí za brexit ve Velké Británii. Není vyloučené, že od tohoto rozhodnutí se bude datovat rozpad Evropské unie. Na tom vidíme, že stavba EU stojí na písku finančních dohod, ne na skále společných zájmů, vzájemné solidarity a vitálních myšlenek.

Pro západní civilizaci je příznačné, že ji už docela velký kus historie provází radikální ubývání povinností a přibývání práv. Nenarazila v tomto už na strop tohoto vývoje a nynější situace by mohla být zlomem, jenž by tento trend ukončil či přerušil? Nebo jsou práva bezbřehá a minimalizace povinností je v zájmu nejen jedinců, ale i společnosti?

Vrátím se k onomu prapodivnému souznění mezi anarcholiberaly, údajnými neomarxisty, a

pravícovými liberály či populistickými konzervativci. Shodli se na tom, že ohroženy jsou naše svobody a další práva. Populističtí konzervativci jako Trump, Johnson a další měli ve zvyku mluvit o tom, že práv je dnes mnoho a povinností málo.

Nyní to říkají naopak, povinností je mnoho, třeba nosit roušku, zůstat doma, zavřít restauraci, ale práv je málo. Je vidět, že jejich řeči byly účelové. Chybí jim schopnost rozlišovat. Ano, jsou skupiny, které se těší větším právům ve smyslu životních možností. Kdo je to? Jsou to skupiny, které patří k vyšší společenské třídě, jako je „zajištěná střední třída“ v terminologii Daniela Prokopa z jeho analýzy třídního složení české společnosti – viz jeho výzkum pro Český rozhlas a jeho kniha Slepé skvrny.

Nejvíce práv a takřka neomezených mají lidé, kteří patří ke skupině oligarchů. Dokážou si to zařídit tak, že díky daňovým rájům nemusí platit daně v zemi, kde působí. Mají také prostředky k tomu, aby ovlivňovali media a politiky ze všech politických stran, tedy mají zbytnělé právo na politické rozhodování. Nechávám stranou Andreje Babiše. To je jiné téma, které má mnoho souvislostí. Dnešní vláda se nedá jednoduše vysvětlit jako vláda oligarchy pro oligarchy. Ale to je na jinou debatu.

Po vládě touží nejen oligarchové, ale i intelektuální a politické elity, jejichž převažujícím pocitem je vyvolenost. Takoví lidé mají – podle nich samotných – nejen věcně pravdu, ale jsou i morálnější, z čehož plyne jejich „morální úloha ve světě“. Problémy současného světa podle nich existují jenom proto, že „ostatní lidé nejsou tak chytrí, tak starající se o druhé, tak nápadití a tak stateční jako vyvolení“, abych citoval amerického ekonoma a sociálního teoretika Thomase Sowell. Ostatně pozorovat se to dá i u nás. Spěje vývoj lidstva k tomu, aby mu vládli vyvolení a pomazaní, nikoli zvolení? Nebo to jsou bezpředmětné obavy?

Thomas Sowell do hloubky studoval Marxe a využil ho ke kritice demokratických elit ve Spojených státech. Vychází z Marxovy kritiky ideologie a tvrdí, že americké liberální elity působící na univerzitách, v médiích, úřadech a dalších institucích hlásají liberální názory nikoliv pro tyto názory samotné, nýbrž proto, aby si udržely své pozice. Jejich mocenský zájem či jejich společenské bytí určuje jejich vědomí, postoje a názory, jak to říkal Marx. Sowell tvrdí, že liberální elity si osobují jakýsi patent na pravdu, i když jejich argumentace je chatrná.

Sowellovi kritici namítají, že Sowellova argumentace je také chatrná. Sowell třeba bagatelizuje příjmové rozdíly mezi „bílými“ a „nebílymi“ Američany, a nevysvětlí, proč je to sedmdesát procent. Samotná kritika elit nemusí být nevinná. Kritika elit byla v dějinách dvacátého století už několikrát výtahem k moci. Mussolini kritizoval italské liberální elity své doby a získal tím politický kapitál. Záleží na tom, z jaké pozice liberální elity kritizujeme, a také v jaké zemi.

Kdo touto kritikou získává politický kapitál v současnosti?

Současným kritikem liberálních elit je také Orbán, který je kritizuje proto, aby posílil svou politickou pozici. Kritikem liberálních elit je také Noam Chomsky. Píše o tom, že významné liberální deníky jako New York Times zkreslují realitu tím, že používají selektivní metodu výběru informací. Podle Chomského liberálním deníkům nedůvěřují ani voliči Demokratické strany. Kritikem liberálních elit je také francouzský filozof a socialista Jean-Claude Michéa. V knize „Tajnosti levice“ kritizuje liberálně levicové elity kvůli tomu, že hlásají individualismus. Jejich boj s diskriminací je sice oprávněný, ale často má absurdní podobu, jako je snaha vyřadit z výuky Dantovu Božskou komedii kvůli nekorektním výroky o nekřesťanských náboženstvích nebo odstraňování názvů ulic pojmenovaných po Kolumbovi. Podle Michéy tím liberální levice ničemu neprospívá a pouze umetá cestu neoliberálnímu kapitalismu, který potřebuje, aby se lidé zbavili společně sdílených hodnot a vazeb ke své komunitě, národu či společnosti.

Neoliberální kapitalismus přesouvá lidi sem a tam, z jedné profese do druhé, z jednoho místa na jiné. Potřebuje lidi, kteří jsou flexibilní. Liberální elity vtiskují lidem přesvědčení, že všechno jsou kulturní konstrukty: společnost, národ, láska. Liberální elity mají pocit, že plní „morální úlohu ve světě“. Je to proto, že přetvářejí člověka tak, aby se stal flexibilním a byl snadno manipulovatelným prvkem neoliberálního kapitalismu. Gramsci mluvil o organických intelektuálech. Každý režim si vytváří intelektuály, kteří jsou s ním v organickém propojení. Liberální elita se dá chápat jako skupina organických intelektuálů neoliberálního kapitalismu. Jestliže neoliberální kapitalismus se nyní pohřbívá a není vyloučené posilování autoritářských tendencí, jsem opravdu zvědav, co udělají liberální elity. Pro budoucnost bude důležité, zda se aspoň část liberálních elit připojí k budování kapitalismu s komunistickými prvky, který může přerůst v něco dalšího.

21.05.2020

Parlamentní listy